

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Történettudományi Doktori Iskola

Modernkori Képzési Program

Farkas Pálma Adél

FEKETE LEGENDA, HISPANOAMERICANISMO

ÉS AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK

MIGUEL PRIMO DE RIVERA DIKTATÚRÁJA IDEJÉN (1923-1930)

Doktori (Ph.D) értekezés tézisei

Témavezető: Prof. Dr. Anderle Ádám, DSc.
egyetemi tanár

SZEGED
2012

I. A KUTATÁS CÉLJA

Miguel Primo de Rivera rövid életű – 1923 szeptemberében katonai puccs után bevezetett, és 1930 januárjában megbukott -, sem a spanyol sem a nemzetközi történetírásban sem kellően kutatott diktatúrája adta tudományos kutatásaink alapját. A diktatúrát megelőző, majd ebben az időszakban Spanyolország sajátos helyzete, állapota adta a pontosabb iránytűt, amely egyértelműen az ibér ország nemzetközi kapcsolatait, külpolitikáját, azon belül pedig - Latin-Amerikán keresztül – az Amerikai Egyesült Államok felé mutatott.

1898-ban a kubai háborúban elszenvedett spanyol vereség az ország végleges gyarmatvesztését vonta maga után, amely az akkor már kilenc évtizede fogyatkozó – sőt, immáron csupán vélt - nagyhatalmi státuszának egyszer s mindenkorra véget vetett, középszerű, másodrangú, szinte jelentéktelen állammá téve ezáltal Spanyolországot. Mindeközben az Amerikai Egyesült Államok a világ vezető nagyhatalmává lépett elő.

Spanyolország az elkövetkező egynegyed évszázad során képtelen volt a vereség hatásai alól kikerülni, s az akkori politikai elit királyi beleegyezéssel határozott lépésre szánta el magát az ország egyre súlyosbodó gondjainak mihamarabbi megoldása érdekében.

Miguel Primo de Rivera tábornok kapott felhatalmazást a hatalomátvételre, aki 1923 őszén katonai diktatúrát vezetett be. Az új rendszer nem csupán a belpolitikai életet feszítő nehézségekre igyekezett megoldásokat találni, de nemzetközi szinten is bizonyítania kellett, nehogy a számára igen leszűkült nemzetközi mozgástérből teljesen kiszoruljon.

Ennek a külpolitikai programnak egyik fő pillére a Latin-Amerikával való kapcsolatok minden szinten történő rendezése lett, ami kettős stratégiai jelentőséggel bírt Spanyolország szempontjából. Egyfelől, a megújított diplomáciai, gazdasági, és kulturális kapcsolatok révén - immáron gyarmati státusz nélkül – a fiatal latin köztársaságoknak mindenkor segítséget nyújtva kvázi megtarthatta presztizsét.

Másfelől, Spanyolország latin-amerikai külpolitikája egyfajta védőpajzsként is szolgálhatott a *Monroe-doktrínát*, és a *Manifest destiny*-t követően a *furkósbótpolitika*, majd a *dollár diplomácia* jegyében politizáló Egyesült Államok egyre erőteljesebb dél-amerikai szubkontinens-béli fellépésével szemben.

Míg ugyanis az Egyesült Államok a *pánamerikanista* eszmékre hivatkozott latin-amerikai expanziójának magyarázatául, Spanyolország a közös történelmi gyökerekre hivatkozva *hispano-americanismo* címszó alatt kidolgozta Latin-Amerikához való közeledését célul kitűző külpolitikai ideológiáját. Nem másról, mint a *hispanismo*, valamint az *ibero-americanismo* szinonimájáról van szó, amely a *pánhiszán* összefogás megjelölésére szolgált. E fogalmat használta a primoriverista korszak, ebben látva az amerikai spanyol nyelvű országok felé történő orientáció legtisztább kifejeződését.

Az egykori anyaország és az Egyesült Államok közé nem csupán földrajzi értelemben beékelődött Latin-Amerika gyorsan megértette az észak-amerikai külpolitika mögöttes üzenetét, aminek következtében korábbi *anti-hiszán* ideológiáját *jenki-ellenességre* (*északi kolosszus*) módosította, majd saját *kontinentalizmusában* vélte megtalálni saját, formálódó, mind a spanyol, mind az észak-amerikai ideológiáktól mentes, önálló identitásának körvonalait.

Így kezdett az USA 1898-ban Spanyolország elleni, Latin-Amerikáért vívott „*csodás kis háborújával*” kezdődő kapcsolatrendszer külpolitikai háromszöggé válni. Latin-Amerika a Spanyolország és az Egyesült Államok közötti reláció tekintetében állandó érintkezési, mi több, ütközőzóna lett, és ez a Primo de Rivera diktatúra idején különös hangsúlyt kapott.

Az USA latin-amerikai politikája során felsejlett, majd egyre határozottabban körvonalazódott a régi, úgynevezett *fekete legenda* (árny)képe, mely erőteljesen befolyásolta a két ország kapcsolatrendszerét. Értekezésünkben a korabeli ideológiák érvelési rendszerében is felhasznált legenda létezését vizsgáljuk a primoriverista diktatúra idején.

II. FORRÁSOK

Kutatásunk több fázisból állt, s a feltételek időközben felmerült nehézségei miatt meglehetősen el is húzódott.

Az első szakaszban az Egyesült Államok-beli Florida Állam Egyetemén (Florida State University, FSU, Tallahassee) tett tanulmányutunk során az egyetem könyvtárában (Strozier Library) őrzött észak-amerikai sajtó feldolgozása történt meg. E kutatómunka során az észak-amerikai napilapok közül a *The New York Times* számaint olvastuk – döntően Primo de Rivera diktatúrájának első évére koncentrálva, míg folyóiratok tekintetében a *The Literary Digest*, a *The Nation*, a *The Outlook*, valamint a *The New Republic* tanulmányozására nyílt lehetőség. E kiadványokat a primoriverista diktatúra teljes időszakára vonatkozóan megvizsgáltuk. Kiválasztásuknál arra törekedtünk, hogy eltérő jellegű periodika elemzése történjék, azaz, hogy a hírcentrikus lapok mellett a véleményformáló sajtóorgánumok egyaránt hangsúlyos helyet kapjanak.

Kutatásaink ezt követően a spanyol fővárosban folytak. Először a Külügyi- és Együttműködési Minisztérium levéltárának (Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación - MAE) történeti szekciójában (A/H/MAE) kerestük dolgozatunk lehetséges és remélt primér forrásanyagát.

E levéltár - témánk szempontjából alapvető fontosságú - „külpolitikai” iratsomói között az egyik az „*Amerika*” a másik az „*Egyesült Államok*” megjelölést viseli: előbbi dokumentumok aktái az 1900 és 1926 közötti évek vonatkozásában a H 2297, míg az 1919 és 1926 közötti periódus iratai a H 2298 számmal ellátott kötegekben (legajo) találhatóak - utóbbi esetében három köteget találtunk H 2445 (1920/1924), H 2446 (1925/1927), valamint H 2447 (1928/1929) jelzéssel. Továbbá, 1924-es évre vonatkozóan H 2771-es számjelzéssel találtunk egy, az USA hadügyeivel és tengerészetével kapcsolatos iratokat őrző aktát is. Bár ígéretesnek tűntek ezek az akták, azonban tüzetes vizsgálatuk közben hiányos, rendszertelen, és sokszor nem a témának, évszámnak megfelelő iratokat találtunk. Az sem volt ritka, hogy XVIII. századi irat került egy XX. századi aktába.

„Levélváltások” (*Correspondencia*) címszó alatt több dokumentumköteg került elő. Az USA vonatkozásában három iratsomót találtunk, s vizsgáltunk meg. Ezek a „Követségek és Nagykövetségek. USA. Washington” (*Embajadas y Legaciones. EEUU - Washington*); „Konzulátusok. New York” (*Consulados. Nueva York*), valamint a „Konzulátusok. Tampa” (*Consulados. Tampa*) elnevezéseket viselik.

A követségekre, nagykövetségekre vonatkozó dokumentumok az alábbi besorolás szerint találhatók meg: *H 1421* (1921/1930); *H 1487* (1920/1921); *H 1488* (1922/1923); *H 1489* (1924/1931); valamint *H1491* (1902/1930). A New York-i konzulátusokra vonatkozó információkat a *H 1988* (1918/1923); és a *H 1989* (1924/1931) jelölésű kötegek őrzik, míg a – spanyol ajkú lakosság miatt is fontos - Florida állambeli Tampa város konzuli hivatalainak adatait a *H 2074* (1895/1931) számú aktában találhatjuk. Sajnálatos módon itt is a rendezetlenség volt az akták legfőbb jellemzője mind a tárgyalt témák, mind pedig a feltüntetett időintervallum tekintetében. Továbbá azt kellett tapasztalnunk, hogy a kötegekben szinte kizárólag Latin-Amerikára vonatkozó dokumentációt találtunk; azonban USA-Spanyolország relációt, esetleg *fekete legendát* érintő iratot, levelezést nem tartalmaztak ezek a kötegek.

A levéltári kutatások befejeztével munkánk helyszínét az ugyancsak Madridban található spanyol Nemzeti Könyvtárba (*Biblioteca Nacional de España*) helyeztük át. A könyvtár sem őriz nagy számban sem primér forrásként felhasználható dokumentumokat, sem szakirodalmat magával a diktatúrával kapcsolatban sem, az Egyesült Államokkal fenntartott kapcsolatai tekintetében pedig még kevesebbet. Spanyolországban Juan Carlos Pereira y Castañares nevét azonban mindenképpen ki kell emelnünk, ő ugyanis Spanyolország külpolitikáján túl részleteiben is kutatta az USA és Spanyolország relációit, lefedve a primoriverista diktatúra időszakát is, valamint Spanyolország és Latin-Amerika diplomáciai kapcsolatrendszeréről, követségeikről, konzulátusaikról szóló elemzése is értékes információkat tartalmaz.

Észak-amerikai részről James W. Cortada neve és munkája érdemel kiemelt figyelmet, aki úgyszintén a latin-amerikai köztársaságok figyelembe vételével elemezte e sajtósági bilaterális relációt - ezáltal jelezve azt is, hogy megértése a dél-amerikai szubkontinenssel együtt, tulajdonképpen e hármas dimenzióban lehetséges.

Az vitathatatlan, hogy a két ország – de különösen az Egyesült Államok - külpolitikája tekintetében gazdag a hozzáférhető könyvészeti anyag – köszönhetően John Bassett Moore, Hans J. Morgenthau, Alexander DeConde, vagy Julius W. Pratt és történésztársaik munkájának.

A nehézséget az okozza, hogy az általunk kutatott diktatórikus politikai rendszer idején (1923-1930) fennállt kapcsolatok alig kutatott téma. Említést érdemel Sebastián Balfour és Stanley G. Payne történészek Spanyolországot, annak külpolitikáját, s a nemzetközi hatalmak sorában elfoglalt helyét illetően készített elemzései; utóbbi *When Spain fascinated America* című, nemrégiben megjelent munkája Spanyolország és az Egyesült Államok relációját, Spanyolország az USA-ra gyakorolt hatását vizsgálja elsősorban kulturális szemszögből. Napjainkban születő doktori értekezések azonban – noha számuk még mindig alacsony – azt mutatják, a ma történészei (f)elismerik e hiányosságot, José Antonio Montero Jiménez témában *El despliegue de la potencia americana: las relaciones entre España y los Estados Unidos, 1898-1930* címmel készített értekezése méltó bizonyítéka e historiográfiai hiánypótlást megcélzó kezdeményezésnek.

A *fekete legenda* kapcsán több hasznos művet találtunk a madridi könyvtárban. Kutatásaink kiindulópontját Julián Juderías y Loyot *La Leyenda Negra y la Verdad Histórica. Contribución al estudio del concepto de España en Europa, de las causas de este concepto y de la tolerancia religiosa y política en los países civilizados* című munkája adta. Philip Wayne Powell *Tree of hate: propaganda and prejudices affecting United States relations with the Hispanic world* című, átfogó, a spanyolelles propaganda mibenléte, s általános nemzetközi vonatkozásai mellett figyelmet szentelt a jelenség Latin-Amerikában, majd az Egyesült Államokban történő felhasználására is.

A témában végzett kutatómunkánk eredményeképpen megállapítást nyert, hogy ezen kiadványok száma folyton nő, ami jelzi, hogy a téma ma is vitatott. Mindezekén túl a téma érdekessége még, hogy a spanyolelles propaganda mellett a történészek figyelmét az Egyesült Államok ellen kirajzolódó, s spanyollal bizonyos pontokon analógiát mutató *fekete legenda* kezdi felkelteni. Itt említenénk Luis Español Bouché *Leyendas Negras. Vida y obra de Julián Juderías* című könyvét, amelyben a szerző külön fejezetben elemzi a kialakulóban lévő Észak-Amerika-ellenes propagandát, amelynek problematikájára Joseph Pérez is figyelmet szentel *La leyenda negra* című könyvében.

Értekezésünk következő forrását a spanyol sajtó jelentette. Ennek nagy részéhez úgyszintén a Biblioteca Nacionalban jutottunk hozzá. Kutatásaink idején még nem létezett digitális hozzáférés, mikrofilmen, ám igen gondosan, és rendszerezve őrizték a különböző korok újságjait. A spanyol sajtó tekintetében értekezésünk legnagyobb mértékben az *ABC Madrid* című napilap 1923 és 1930 között megjelent számaiban az USA és Latin-Amerika, valamint a *fekete legenda* témájában közölt írásaira támaszkodik. Emellett a korabeli madridi lapok közül igyekeztünk eltérő politikai felfogású lapokat kiválasztani. Így megvizsgáltuk az *El Imparcial* 1923-1924, az *El Liberal* 1923-1925, valamint a *Razón y Fé* 1923-1926 között megjelent számait. Forrást jelentett továbbá a barcelonai *La Vanguardia* 1923-1930, a sevillai ibér-amerikai kiállítás hivatalos folyóirata, a *La Exposición. Revista Ilustrada de Sevilla* 1911-1914; 1921-1922, az *El Noticiero Sevillano* 1922-ben, és az *El Liberal* 1923 és 1925 között napvilágot látott, témánkhoz kapcsolódó cikkei is. A *fekete legenda* történelmi hátterének bemutatásához felhasználtuk a madridi *La Ilustración Española y Americana* című lap 1913. június 22.; valamint 1914. január 8 - február 8 közötti kiadásait is.

A fent említettek közül két napilap, az *ABC Madrid*, a *La Vanguardia* időközben digitális formában az Interneten is (ingyenesen) elérhetővé tette archív számait is (*Hemeroteca Digital*), illetve – ugyan korlátozott számban, olykor rendezetlenül, nehezen hozzáférhető módon - a sevillai egyetem honlapján keresztül elérhetőek a fentiekben említett helyi lapok számai is, ez nagyban segítette kutatómunkánkat.

A spanyol könyvtárból utunk egy következő tanulmányút alkalmával az Alcalá de Henaresben található *Archivo General de Administración (AGA)*-ba vezetett, ahol rendkívül jól összeszedett, és rendezett aktákra bukkantunk, amelyek értekezésünk szempontjából számos érdekes anyaggal szolgáltak.

A külügyi szekción (Asuntos Exteriores – (10) 26.1.) belül értékes dokumentáció, feljegyzések, levelezések sora került elő „*Varios. Prensa y Propaganda Sobre España (1928-1929)*” címmel, *Caja / Legajo: 54 / 8290* megjelölés alatt. A következő, számunkra hasznos, és általunk felhasznált iratanyag az ibér-amerikai kiállítással kapcsolatos, igen hasznos iratokat őriz, ami a „*Relaciones Culturales. Exposición de Sevilla (1929)*” címet viseli. Ez az akta két iratcsomót tartalmaz *Caja / Legajo: 54 / 8290*, valamint *Caja / Legajo: 54 / 8291* jelzéssel. A spanyolelleses *fekete legenda*, valamint az azt bemutató amerikai sajtóanyag közül néhány külön aktát kapott az Alcalá-i levéltárban *Propaganda Antiespañola en la Prensa Norteamericana. (1929-1930)* címmel, *Caja / Legajo: 54 / 8296* jelzésszámmal.

Ebben a levéltárban bukkantunk rá Spanyolország akkori washingtoni nagykövete, Alejandro Padilla, John Oliver la Gorce, a *The National Geographic Magazine* alelnöke és társkiadója, valamint Gilbert Hovey Grosvenor, a *The National Geographic Society* elnöke között az 1929-es sevillai kiállítás tiszteletére a folyóiratban publikált írások kapcsán egymással folytatott érdekes és tanulságos levelezésére is. Mivel a levelek mellett a folyóirat vonatkozó száma nem volt megtalálható, újabb kutatómunka várt ránk. Szerencsénkre a *The National Geographic Magazine* régi számai ma már elérhetők digitalizált formában, így viszonylag gyorsan meg tudtuk szerezni a lap 1929. márciusi számát, s a Spanyolországgal kapcsolatosan íródott cikkek számos részletét felhasználtuk értekezésünk egyik legfontosabb fejezetében.

A spanyolországi kutatómunkát Magyarországon, Budapesten az Országgyűlési Könyvtárban, a Szabó Ervin Könyvtárban, valamint Szegeden az egyetem központi könyvtárában folytattuk.

A budapesti parlamenti könyvtár őrzi az Egyesült Államok Külügyminisztériumának évkönyveit, melyek elsődleges forrásként használható kongresszusi üzeneteket, törvényjavaslatokat, államközi szerződéseket, megállapodásokat tartalmaznak. Ma már ezek a dokumentumok is elérhetők az Interneten.

Számos primér forrást, korabeli elemzést, folyóiratot tartogat a kutató számára az Internet. A www.archive.org című weboldal egyfajta kincseskamra a kutató számára: szinte minden olyan nemzetközi témájú írás, legyen az szépirodalom vagy történelemmel foglalkozó szakirodalom, esetleg memoár, elemzés, kiállítások hivatalos útmutatója, amelyet nem áll már szerzői jogvédelem alatt, teljes terjedelmében, térítésmentesen elolvasható. Azonban néhány fiatalabb, az 1950-es, 1960-as években megjelent kiadvány is megtalálható az oldalon, ahol nem csak olvasnivaló, de hanganyag is a kutatók rendelkezésére áll. Az oldal használata semmiféle regisztrációt nem igényel.

Természetesen a témához kapcsolódó magyar nyelvű szakmunkákat is felhasználtuk mind az Egyesült Államok, mind Spanyolország, mind pedig Latin-Amerika vonatkozásában. Wittman Tibor, Anderle Ádám, Harsányi Iván, Horváth Gyula, Hahner Péter és Magyarics Tamás írásai adtak pontos iránymutatást értekezésünk összeállításához, amely munkánkat a Szegedi Tudományegyetem központi könyvtára hasznos és gazdag anyaggal segítette.

III. AZ ÉRTEKEZÉS GONDOLATMENETE ÉS SZERKEZETE

Értekezésünk hat nagyobb fejezetre tagolódik. A bevezető fejezet két alfejezetet tartalmaz. Elsőként az értekezés forrásait részletezzük. Noha a fejezetben nem választottuk szét, az ott felsorolt forrásanyag tulajdonképpen két csoportra bontható: egyfelől a konzultált, másfelől pedig az értekezés végső formájában is felhasznált források csoportjára. Ezt fontosnak érezzük megjegyezni, ugyanis, amint azt a korábbiakban jeleztük, értekezésünk végső, mondhatni, letisztult formájának kialakításához nagyon nagy mennyiségű irodalmat kellett elolvasnunk, sokkal többet, mint amit értekezésünkben is szükségesnek találtunk bemutatni.

Az értekezés forrásait tárgyaló fejezetet a kutatás során felmerült nehézségeink bemutatása követi.

A második fejezetben igyekeztünk minél részletesebben bemutatni a *fekete legendát*, amely dolgozatunk egyik központi része. Rövid háttértörténeti és historiográfiai bemutatót követően, amely a *fekete legenda* általános jellegzetességeit tárgyalja, különös figyelmet fordítottunk e legenda Egyesült Államok-beli megjelenésének és jellemzőinek, rámutatva arra, hogy a spanyolelles propaganda kliséi milyen külpolitikai célok érdekében kerültek felhasználásra. Míg ugyanis az USA külpolitikájában igyekezett felhasználni a spanyolok ellen irányuló legendát, addig Spanyolország, ahol – úgymond - érték a múlt, a tradíció, szemben az iparosodott világ, különösen az Egyesült Államok anyag- és haszonelvű értékrendszerével, láthatóan és elismerten nagy hatást gyakorolt az észak-amerikai irodalomra, a művészetekre és az építészetre egyaránt. A *fekete legendának* szentelt fejezetünkben a továbbiakban helyet kap az Egyesült Államokkal szemben fokozatosan kialakuló „új” *fekete legenda*.

Ebben az alfejezetben röviden bemutatjuk azt az analógiát, amit a témában jártas történészek felfedezni vélnek a spanyolokkal szembeni több évszázadra visszanyúló, s az USA ellenében a XX századtól fokozatosan testet öltő nemzetközi propaganda között.

Fejezetünk zárásaként kitérünk egy, napjainkban megjelent könyvről is, amely a legendát a XX.századi spanyol diktatúrákhoz köti, s bemutatja, hogy különösen a Franco-diktatúra használta fel belpolitikai célokra, a rendszer bírálóit, ellenségeit vádolva azzal, hogy Spanyolország rossz híret keltik.

A harmadik fejezetben Spanyolország, az Egyesült Államok és Latin-Amerika „*érintkezési színtereit*” mutatjuk be röviden, s kitérünk a korabeli spanyol kivándorlás, valamint az államközi diplomáciai, kereskedelmi kapcsolatok néhány illusztratív pontjára is. Ennek a fejezetnek a funkcionális célja az, hogy az ideológiai szférában kitapintható jelenségek valósággal való szembesítését végezze el. Különösen hasznos volt a Latin-Amerikába irányuló több milliós spanyol emigráció 1880-1930 közötti hullámain, illetve a visszavándorlás jelenségeit bemutatni, hogy a következő, negyedik fejezetben tárgyalandó *hispanoamericanismo* (pánhispanizmus) valódi társadalmi közegét, bázisát és ezen összefoglaló név alatt Spanyol-Amerikának alternatívát kínáló spanyol ideológia jellegzetességeit megértsük.

A *hispanoamericanismo liberális* vonulata mögött a gazdasági-kereskedelmi érdekek jelennek meg, s - egyesületeiken keresztül - különösen a katalán tőkés körök lesznek a közös érdekek szószólói. Ezzel szemben a *konzervatív hispanoamericanismo* elsősorban a közös nyelvet, a közös múltat, a közös vallást, egy szóval a kulturális közösséget és kötelekeket hangsúlyozza az együttműködés érveiben, de megjelenik a közös „*faj*”-ra (Raza) történő utalás is. Az Egyesült Államok *pánamerikanista* programja az együttműködéssel a modernizáció ígéretét jelenti a spanyol-amerikai szubkontinens országai számára. E gondolatkör érveiben jelennek meg a spanyol-ellenes *fekete legenda* régi, sztereotip kliséi. Értekezésünk ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a két ideológiai konstrukció célja ugyanaz: a saját (gazdasági-politikai) befolyás erősítése Spanyol-Amerikában.

Az ötödik fejezet dolgozatunknak legterjedelmesebb része, amely előbb az USA sajtó Spanyolország-képének jellegzetességeit mutatja be, majd a spanyol sajtó Egyesült Államokról alkotott képét elemzi. Ebben két-két alfejezet található, s ezek is több részből épülnek fel.

Először az észak-amerikai sajtó történetét mutatjuk be a sajtó kialakulásától az 1920-as évekig. Ezt követően azt elemezzük, hogy Spanyolország, illetve Primo de Rivera tábornok személye, s az általa bevezetett és képviselt diktatúra miként jelent meg az általunk kiválasztott sajtóorgánumban, s hogy ez alapján milyen képet kaphatott az utca embere a korabeli Spanyolországról. Egyben választ kapunk arra az – általunk kutatási célként is megfogalmazott - kérdésre is, vajon az 1920-as években az Egyesült Államok sajtójában jelen van-e és milyen jellegzetességeket, milyen intenzitást mutat a *fekete legenda*. A bemutatott és elemzett cikkek esetében igyekeztünk történelmi háttérrel is adni, olykor a főszövegben, máskor a lábjegyzetekben a könnyebb és pontosabb értelmezhetőség érdekében. Az USA Spanyolországot bemutató fejezete két részre válik: a hírközlő napisajtót – mint korábban jeleztük - a *The New York Times* képviseli; az oldalain megjelent híreken keresztül mutatjuk be a spanyolországi eseményeket. A véleményformáló heti, kétheti rendszerességgel megjelenő lapok Spanyolországgal, de különösen Primo de Rivera tábornokkal kapcsolatos cikkeit egy külön alfejezet tárgyalja. Bemutatjuk azt is, miként különböznek közlésformájukban a naponta megjelenő hírközlő sajtó, és a véleményformáló, elemző lapok.

Ezt követően a spanyolországi sajtótörténetet bemutató alfejezet következik - az előzőekhez hasonló módon a spanyol sajtó kialakulásától az 1920-as évekig, majd az általunk kiválasztott újságok Egyesült államokra és –részben - vele kapcsolatban említett, Spanyol-Amerikára vonatkozó cikkeit tárgyaljuk.

A fejezet megállapítása erősíti a korábbi fejezetben jelzett kutatási tapasztalatainkat, azt, hogy az USA-ban a legenda elemeire, s azok alkalmazására a spanyol gyarmatok elvesztése és az észak-amerikai expanzió körülményei között már kevésbé van szükség, bárha az észak-amerikai közfelfogásban ugyanakkor markánsan tetten érhető ennek jelenléte a továbbiakban is. Az államközi kapcsolatokban azonban már kevés feszültséget okoz a legenda. Ugyanakkor tapasztalható, hogy a spanyol sajtó és politika érzékenysége a spanyolokkal kapcsolatos negatív vélekedésre rendkívül erős maradt.

A hatodik fejezet az 1929-es sevillai ibér-amerikai kiállítást, annak körülményeit, hosszadalmas, két évtizeden át tartó tervezgetését, majd két teljes éven át tartó előkészületeit mutatja be, vezeti el az olvasót a megnyitóig, s vonja meg az esemény mérlegét. Az esemény igen fontos fejezetet jelentett a meghívó Spanyolország, valamint a Sevillebe kiállítóként és vendégként érkező Latin-Amerika, valamint az Egyesült Államok sajtóságos hárompólusú kapcsolatában, hiszen egyazon rendezvény résztvevőjeként állt egymás mellé, s fogott kezét a volt gyarmatok képviselőivel az egykori anyaország képviselőjében XIII. Alfonz király, Primo de Rivera, és a spanyol diplomáciai, politikai, gazdasági élet fontosabb képviselői, miközben jelen volt az „északi fenyegetésként” jellemzett Egyesült Államok is. E fejezetünk ennek megfelelően kiemelt hangsúlyt kapott.

Néhány dokumentált diplomáciai levelezésnek, valamint a kiállítás hivatalos sajtóorgánumának köszönhetően sok részletre fény derül, úgy mint az utolsóként meghívott USA kiállításban látott lehetőségeire, Spanyol-Amerika nemzeteinek reakcióira, Spanyolország kiállításba vetett külpolitikai – mindenekelőtt Latin-Amerikához való közeledési - ambícióira. A kiállítás kapcsán elsősorban az előkészület, a diplomáciai akciók és mozgások tettek szert jelentőségre, maga a kiállítás már ennek a hosszú nemzetközi akcióorozatnak, és a spanyol törekvéseknek inkább záróköve, lezárása volt.

Ezt követően néhány gondolattal lezárjuk értekezésünket, majd felsoroljuk az értekezésünkhöz konzultált, és a benne ténylegesen felhasznált irodalmat, melynek sorát a levéltári források nyitják. Ezt követően a spanyol, majd az észak-amerikai sajtó felhasznált orgánumait adtuk meg, évszám megjelölésével. A továbbiakban helyet kapnak a korabeli elemzések, publikált (primér) források, a tudományos szakirodalom, a felhasznált hazai, többnyire kéziratban lévő doktori értekezések listája, majd a szerző témában megjelent írásai. Az értekezés záró oldalain az Internetes források kaptak helyet.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Úgy véljük, értekezésünk több kérdésben is szolgál új eredményekkel. Egyfelől maga a témaválasztás is újdonságnak tekinthető. Ennek oka abban rejlik, hogy Primo de Rivera diktatúrája eleve nem kapott kellő figyelmet sem a spanyolországi, sem más kutatók körében, s mint utaltunk rá, valamint az értekezésben erre több ponton visszatérünk, az USA-Spanyolország kapcsolatrendszer is alig kutatott. Újdonsága van annak is, hogy a spanyolelles *fekete legenda* és a *pánamerikanizmus-pánhispanizmus* vizsgálatát éppen - az 1898-as kubai háborúval kezdődő időszak befejező stádiumaként - a Primo de Rivera korszakra koncentráltuk, hogy kiderüljön, az 1920-as években a *fekete legenda*, s annak észak-amerikai változata is veszített erejéből. Ez azért fontos eredmény, mert e legenda kutatásának máig nagy figyelmet szentelő spanyol történetírás valamiképpen monolit, intenzitásban változatlan történeti jelenséggé tételezi ezt.

Új megközelítés a fekete legenda történeti ívben történő bemutatásán belül az *észak-amerikai fekete legenda* sajátosságainak bemutatása. Ez egyfelől feltárja, hogy az USA az utolsó spanyol gyarmatok (Kuba, Puerto Rico és a Fülöp-szigetek) megszerzését előkészítendő, spanyol-ellenes propagandájában bőséggel alkalmazta e legenda kliséit. Ám 1898 után e *fekete legenda* intenzitása gyengült, az Egyesült Államokban is megjelennek és erősödnek a spanyol gyarmati múlt iránti érdeklődés és szimpátia jelei, és általában a spanyol kultúra, a spanyol jelen iránti érdeklődés növekedését megfigyelhetjük. Az észak-amerikai sajtó hangja is folyamatosan megváltozik, s Primo de Rivera időszakában a legenda negatív sztereotípiái nagyrészt már kiszorulnak a közvetlen, Spanyolországgal kapcsolatos hivatalos politikából és a sajtóból is. Mindeközben - s ez is fontos újdonság -, az általános latin-amerikai politikai-gazdasági expanziót megjelenítő pánamerikanizmusban megmaradnak e negatív klisék, a spanyoloknak tulajdonítván a latin-amerikai elmaradottságot.

Fontos eredmény továbbá, hogy bemutattuk az USA és Spanyolország egymásról alkotott megítélésében világosan kitapintható asszimmetriát. Úgy látszik, az 1920-as évek spanyol sajtója és politikája érzékenyebben reagált az észak-amerikai bíráló megjegyzésekre, s a *fekete legenda* vitalitását - véleményünk szerint – a valóságosnál erősebbnek tartja. A korabeli spanyol sajtónak és spanyol politikai felfogásnak az Egyesült Államokat bíráló megjegyzései elsősorban az USA latin-amerikai expanziója kapcsán veszik át a latin-amerikai gondolkodók „északi kolosszusról” kialakított negatív vélekedéseit. Mindez már utal értekezésünk másik új aspektusára: a *hispanismo* (*hispanoamericanismo*) és *pánamerikanizmus* egyszerre, egymással szembeállított bemutatására, amelyből kiderül, mindkét politikai eszmerendszerben a cél a saját spanyol-amerikai befolyásuk erősítése, ami rivalizáláshoz vezet a propaganda szintjén, miközben a kormányok közötti kapcsolatban a közeledés és együttműködés elemei is egyre erősebbé válnak. S természetesen az is kiderül, hogy az egyes ambíciók ereje és jellege eltérő. Az Egyesült Államok a *pánamerikanizmusban* a modernizáció érveit fogalmazza meg, s igéri Spanyol-Amerikának, a *hispanismo* (*hispanoamericanismo*) viszont a kultúra, a múlt (esetleg „faj”) közösségére utal, s jellegében erős a defenzív elem is.

Új mozzanat továbbá, s módszertanilag is érdekes eredményeket hozott a spanyol és az észak-amerikai sajtó egymásról alkotott képének párhuzamos bemutatása, amely a spanyol túlérzékenységet jól megjelenítette.

A sevillai ibero-amerikai kiállítás újdonsága egyfelől az, hogy ilyen keretben, nemzetközi dimenziókban még nem került tárgyalásra. Másfelől az, hogy feltárja a spanyol kormányok szándékai, s a megvalósítás anyagi lehetőségei közötti feszültségeket. Egyszerre jelzi a spanyolok pánhiszán ambícióit és az Egyesült Államokhoz való közeledés szándékát is.

V. SZERZŐ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN MEGJELENT
TANULMÁNYAI

- *Latin-Amerika és az Egyesült Államok a primoriverista sajtóban (1923-1930)*
In: ANDERLE: Ádám (szerk.) *Bicentenario, 1810-2010. Latin-Amerika: a függetlenség útjai*. Szegedi Tudományegyetem, 2011. 119-137.
- *Leyenda Negra, Atraso Tradicional, Escaparate Elegante. Diferentes Españas en la Cosmovisión Norteamericana en los Años 1920*. (Departamento de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de Cantabria, 2010.)
- *Miguel Primo de Rivera diktatúrája a nemzetközi sajtóban*.
In: FERWAGNER, Péter Ákos - KALMÁR, Zoltán (szerk.): *Az átmenet egyensúlya*. Budapest, Áron Kiadó 2010. 54-68.
- *Ignorance and Prejudice? The peculiar relations between Spain and the United States of America through the lenses of the contemporary Spanish Press during the Primo de Rivera Dictatorship (1923-1930)*.
In: «Acta Scientarium Socialium», Tomus XXX. Kaposvár, Universitas Kaposváriensis, 2009. 25-36.
- *Hispanismo contra Panamericanismo? El triángulo de relaciones: España, América Latina y los Estados Unidos en la prensa española durante la dictadura de Miguel Primo de Rivera*.
In: «Acta Scientarium Socialium», Tomus XXX. Kaposvár, Universitas Kaposváriensis, 2009. 9-23.
- *The North American Visions on Miguel Primo de Rivera's Dictatorship*.
In: «Acta Hispanica», Tomus XII. Szeged, 2007. 41-55.
- *Primo de Rivera en la prensa norteamericana*.
In: «Acta Hispanica», Tomus III, Szeged, 2003. 67-70.